

RAKAMLARLA MADENCİLİĞİMİZ

ismet BAŞERDEM*

Özet

özel maden işletmeleri genellikle çok küçük maden ocakları niteliğinde Devlet işletmeleri daha örgütlü ve büyük ölçüde üretimi içeren işletmelerdir. İşyeri ve çalışanlar sayısı bu önerimizi doğrulamaktadır.

Yatırımlarda devletin ortalama payı %83,5 gibi önemli bir miktarı teşkil etmektedir.

özel sektörde çalışanların 2/3'ü ve *Ş günü ve saatinin 2/3'sini yer altı faaliyetleri kapsamaktadır. Devlette ise gerek çalışanlar ve gerekse işgünü ve saatinin yarısından fazlasını yer üstü faaliyetleri kapsamaktadır. Bu nedenle özel sektörün istihraca Devlet sektörünün ise cevher değerlendirmesine ağırlık verdiğini önerebiliriz.

Ücret bakımından yapılan karşılaştırmalar devlet işletmelerinin lehindedir. 1961 yılında Devlet Sektöründe yer altında çalışanlara yapılan ödemeler yer üstünde çalışanlara nazaran daha düşük, özel işletmelerde ise aksine idi. 1972 yılında ise durum tam tersine dönmüştür. Ücret ve sosyal yardım ödemelerinin devlete daha yüksek olmasının nedenleri çalışma hukukunun toplu iş sözleşmelerinin ve çalışma koşullarının gereklerine daha iyi uyulması gibi sebeplerdir.

Bütün bu nedenler rezervlerin değerlendirilmesinde optimum yararlanma ilkesine özel sektörde uyulmadığı kanısını uyandırmaktadır.

Madencilik tarihi ile ilgili bilgiler göstermektedir ki, Anadolu dünyanın ilk maden işletme faaliyetlerine sahne olmuş ve izabecilik de burada gelişmiştir. Türkiye'nin jeolojik yapısı çe-

(•) Hukukçu, D.İ.E. Maden İst. Ş.b. Md.

şitli ve zengin maden kaynaklarının oluşumuna olanak sağlamıştır. Madencilik sektörü çalışmalarının uzun dönemdeki temel ilkesi Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Plân'nda geniş potansiyeli hızla ortaya koyucu gelişmelerin düzenlenmesi olarak saptanmış bulunmaktadır¹.

Konuya bu açıdan bakıldığında, madenlere ait sayısal verilerin doğru ve sıhhatli olarak saptanmasında önem ve zorunluluk bulunduğu görülmektedir.

Madenlere ait istatistikler 1957 yılı sonuna kadar Sanayi Bakanlığı Maden Dâiresi Reisliği tarafından toplanmıştır.

Bu bilgiler 1935 yılına kadar üretim ve satış üe ilgili sayısal bilgileri, 1936-1957 yıllarında ise üretim, satış, işçilik, kullanılan malzeme ve kuruluş giderleri üe ilgili sayısal verileri kapsamaktadır.

1958 yılında 6309 sayılı Maden Kanununun 83. maddesine göre bir yönetmelik hazırlanmış ve bu yönetmeliğe göre Maden Dairesi Reisliği ile Devlet İstatistik Enstitüsü Başkanlığı arasındaki anlaşmaya dayanarak maden istatistiklerinin Enstitüsü tarafından toplanması öngörülmüştür. Böylelikle 1958 yılından itibaren DİE ülkemiz madencüğü konusunda bügi toplama ve değerlendirme çalışmalarına başlamıştır. Arama ruhsatnamesi dışında kalan "işletme imtiyazlı" "işletme ruhsatlı", ve "işletme hakkı talepli" maden işletmeleri aylık ve yıllık olarak hazırlayacakları maden faaliyet cetvellerinden bir örneğini Maden Dairesi Reisliğine, bir örneğini de Devlet İstatistik Enstitüsü'ne göndermektedir.

Bu cetveller Maden Dairesi Reisliğine gönderilen örnekleri ile karşılaştırılarak yayınlanmaktadır².

Ayrıca özet bilgiler Aylık istatistik Bültenlerinde ve İstatistik Yıllığında periyodik olarak yayınlanmaktadır.

Taş ocakları ile ilgili faaliyet hakkında DtE 1965 yılında İl özel İdareleri yardımı üe adres toplamış 1966 yılında bir anket uygulamıştır. Fakat adresi saptanan iş yerlerinin ancak %53'ünden cevap almabümiştir. 1971 yılında taş ocakları sayımı yapılmıştır. Bu sayımda *özel* sektör işletmeleri hakkında bilgi alınabilmişse de, Devlet sektörüne ait işletmelerden bilgi toplanması

(1) Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Plânı Par. «01.

(2) D.İ.B. Tayın No: 524, 563, 585, **624** ve **700**.

mümkün olmamıştır. 1972 yılında tas ocakları ile ilgili olarak bir anket daha yapılmıştır. 1971 ve 1972 yılı verilerinin değerlendirilmesi devam etmektedir.

Maden istatistiklerinin sıhhatli bir şekilde derlenmesi ve değerlendirilmesini engelleyen başlıca hususları belirtmek isteriz.

a) "Maden İşletmelerine Mahsus Faaliyet Cetveli", 6309 sayılı Kanununun 83. maddesine göre işyerlerince gönderilmesi gerekirken zamanında gönderilmemektedir. Bu konuda Maden Kanununun 83. madde hükümleri tatbik edilmediğinden sonuçların alınması gecikmede veya mümkün olmamaktadır. Bu konuda 83. madde hükümlerinin ciddi şekilde uygulanması yolları denenmelidir.

b) Maden Kanununun 57. maddesinden istifadeli, işletme ruhsatnameli ve işletme imtiyazlı maden sahalarının geçici tatil, ruhsatın iptali ve çeşitli nedenlerle maden sahasını terk gibi Maden Dairesince bilinen ve takip edilen hususlar DİE'ne zamanında bildirilmemektedir. Bunun sonucu olarak, istatistiki verilerin toplanması gecikmekte ve elde edilebilmesi için iki örgüt arasında yazışmaların yapılması zorunluluğu ortaya çıkmaktadır.

c) Ruhsat sahiplerinin adres değişiklikleri Maden Dairesi Reisliği zamanında DİE'ne bildirmemektedir. Bu da sonuçların zamanında alınmasını geciktirmiş olmaktadır.

d) 57. maddeden istifadeli görülen maden sahalarının tamamından bilgi alınması da mümkün olmamaktadır. Bu işletmelerin Maden Kanununun 57. maddesi koşullarını yerine getirip getirmediği bilinmediğinden ve yazılan yazılarımıza cevap alınmadığından maden sahalarında faaliyet olup olmadığı hakkında Enstitümüzün bilgi edinmesi mümkün olmamaktadır. Bu konuda Maden Dairesi Reisliği'nin DİE'ne yardımcı olması gerekmektedir.

e) Üretim, imalât, nakliye gibi işletmelerin çeşitli faaliyetleri hakkında doğru bilgi edinilebilmesi için üretimin bu hesaplardan ayrılması zorunluluğu bulunmaktadır, örneğin gübre, çimento, demir, alüminyum, bakır sanayi gibi.

f) Ana faaliyeti madencilik olan bir teşebbüsün coğrafi bakımdan dağılık işyerlerini yöneten merkezlerinin faaliyetine ait bilgiler, istatistikî veriler için birim olarak maden sahası kabul edilmiş olduğundan, toplanamamaktadır. Bu husus, başta istihdama ait veriler olmak üzere çeşitli sorunlar yaratmaktadır.

g) Madencilik sektörünün ticareti ile uğraşan ve maden ihracat ve ithalâtı konusunda çalışan kurumlar ile ilgili bilgiler derlenmemektedir. Bu husus özellikle ihracat yönünden gerekli bilgilerin derlenmesi ve öteki bütçelerin tutarlılığının kontrolü bakımlarından dikkate alınması gerekli bir husustur. Yukarıda kısaca değindiğimiz sorunların ilgili kurumlar arasında uyumlu işbirliğinin süratle kurulması üe giderileceği ve maden istatistiklerinin daha sıhhatli ve tutarlı toplanması ve değerlendirilmesinin sağlanacağını belirtmek isteriz.

Eldeki sayısal verüere göre madencilik sektöründe dikkati çeken bazı gelişmeleri kısaca belirtmek isteriz.

I – Üretimdeki Gelişmeler

1) 1963-1970 yılları arasında toplam üretimde hızlı bir artış görülmektedir. U963 yılında toplam 13.379.062 ton olan üretim 1970 yılında 27.192.236 tona ulaşmıştır.

2) Toplam üretim içinde Devlet (D) işletmelerinin payı özel işletmelere (ö) göre çok daha fazladır. Devlet işletmelerinin üretim artışının özellikle 1966'dan sonra artış gösterirken, Özel sektör işletmelerinde iniş çıkışlarla birlikte 1964'den sonra hızlı artış dikkati çekmektedir. 1963 yılında 11.411.918 ton olan Devlet üretimi 1970 yılında 19.647.595 ton olurken, özel üretim 1.967.144 tondan 7.544.641 tona çıkmıştır.

3) Boksit, kükürt, pirit ve tuz gibi madenlerin üretimi sadece Devlet sektörü tarafından yapılmaktadır.

4) Asfaltit, antimuan, kurşunlu-çinko, manganez, amyant, barit, fluorit, lületaşı, sodyum sülfat, zımpara gibi madenler ise özel sektör tarafından üretilmektedir.

5) Taşkömürü, linyit, petrol, bakır, civa, çinko, demir, krom, kurşun, manyezit, bor mineralleri gibi madenlerin devlet

ve özel işletmeler tarafından üretildiğini görüyoruz. Bunlardan taşkömürü, linyit, bakır, civa, kurşun gibi madenlerin üretiminde devletin payı çok önemlidir. Özel işletmelerin ise krom, manyezit gibi madenlerdeki payı dikkati çekicidir.

6) Petrol üretiminde özel sektörün 1965 yılından sonra çok hızlı bir atılım içinde bulunduğu görülmektedir. 1961 yılında devlet sektörü üretimi 414.261 ton, özel sektör üretimi 27.477 ton iken, bu miktarların 1965 yılında devlet sektöründe 701.275 ton, özel sektörde 831.568 ton; 1970 yılında ise devlet sektöründe 1.064.024 ton, özel sektörde 2.477.989 ton olduğunu görmekteyiz.

7) Cava üretimine devlet sektörü tarafından Birinci Beş Yıllık Kalkınma Plânı döneminde önem verilmeye başlandığını görmekteyiz. 1961 yılında D. sektörünün 7.123 ton, ö. sektörün 13.908 ton cevher üretimi mevcutken, 1973 yılında D. sektörü 17.150 ton, Ö. sektör 11.108 ton, 1970 yılında D. sektörü 88.925 ton, Ö. sektör 48.947 ton cevher üretimi yapmıştır.

8) Çinko üretimi içinde özel sektörün 1968'lerden sonra hızla başa geçtiğini görüyoruz. 1967 yılında D. sektörü 24.640 ton, ö. sektör 9.523 ton üretimde bulunurken, 1968 yılında D. sektörü 25.550 ton, Ö. sektör 28.104 ton, 1970 yılında ise D. sektörü 26.850 ton, ö. sektör 54.261 ton çinko cevheri üretmiştir.

9) Demir üretimine devletin 1968'den sonra çok daha fazla önem verdiği görülmektedir, özel sektörün de aynı yıllarda demir üretiminde hızlı bir artış yapması Demir Çelik Sanayinin demir cevherine olan hızlı talebi ile açıklanabilir.

10) Kurşun üretiminde ö. sektör üretimi 1964 yılından sonra hızla düşme göstermektedir. 1961 yılında D. sektörü 16.311 ton, ö. sektör 3.175 ton üretim yaparken, 1964 yılında D. sektörü 20.000 ton, ö. sektör 22.000 ton, 1970'de ise D. sektörü 26.850 ton, ö. sektör 611 ton üretimde bulunmuştur.

11) Manyezit ve bor minerallerinde devletin 1968'den sonra hızla gelişen bir üretim yaptığını görmekteyiz. 1968'de D. sektöründe 7.400 ton, ö. sektörde 111.542 ton, 1970'de D. sektöründe 78.755 ton, Ö. sektörde 221.022 ton manyezit üretilmiştir. Bor mineralleri üretiminin ise 1969'da D. sektöründe 159.195

ton, Ö. sektörde 273.260 ton, 1970 yılında D. sektöründe 242.185 ton, ö. sektörde 281.465 ton olduğu görülmektedir.

H) İşletmelerin sayısı ve özellikleri:

1) Toplam işletme sayısı içinde devlet işletmelerinin sayısının çok az olduğunu görmekteyiz. 1963) yılında toplam 288 maden işletmesinin 19'unun devlet işletmesi, 269'unun özel sektör işletmesi olduğunu, 1970 yılında bu sayıların D. sektöründe 45'e, Ö. sektörde 466'ya çıktığını görmekteyiz.

2) Çok sayıda bulunan özel maden işletmelerinin genellikle çok küçük maden ocakları niteliğinde işletmelerden oluştuğunu, buna karşı devlet işletmelerinin geniş çapta ve çok daha örgütlü ve büyük ölçüde üretimi içeren işletmeler olduğunu söyleyebiliriz. 1963 yılında 19 devlet işletmesinde çalışanların toplam sayısı 47.478 iken, 269 ö. sektör işletmelerinde çalışanların sayısının ise 10.262 olduğunu görmekteyiz. 1970 yılında '45 D. işletmesinde 55.896 kişi çalışırken 466 Ö. işletmede çalışanların sayısı 20.322 kişidir. Bu sayılar ve üretim miktarları işletme büyüklükleri ile ilgili yargılan doğrulamaktadır.

İÜ) Yatırımların Gelişmesi

1) Maden sektöründe toplam yatırımların hızla geliştiğini söyleyebiliriz. 1963 yılında 181.295.219 TL. olan yatırımların 1972 yılında 700.612.945 TL. olduğu görülmektedir, özellikle 1968'den sonra sektörün hızlı bir gelişim içinde bulunduğunu ifade edebiliriz.

2) 1972 yılı toplam madencilik sektörü yatırımları içinde D. yatırımlarının payı ortalama %83,5 gibi önemli bir miktardadır. Örneğin 1963. yılında D. sektörü yatırımları 158.366.598 TL. iken ö. sektör yatırımları 22.928621 TL., 1972 yılında D. sektörü yatırımları 584.945964 TL., ö. sektör yatırımları 115.667.251 TL.'dir.

3) 1971 yılı D. sektörü yatırımlarından çok hızlı bir gelişmenin gerçekleştiği bir yıl olarak dikkati çekmektedir. Toplam madencilik yatırımlarının %94,7'sini oluşturan D. sektörü yatırımları bu yılda 1.438.898.616 TL.'sı olarak gerçekleşmiştir.

4) Maden işletmelerinde yapılan yatırımların dağılımının incelenmesi halinde hazırlık giderlerinin yatırımlar içinde en önemli yeri aldığını görmekteyiz. Bundan sonra makine, taşıt, bina, arazi ve tesisata önemli miktarda harcama yapıldığını söyleyebiliriz, örneğin 1972 yılı yatırımları içinde yeni makineler için D. sektörü 241.499.629 TL., ö. sektör 38.648.104 TL. ; kullanılmış makineler için D. sektörü 30.670.254 TL., Ö. sektörünün 8.859.773 TL.; Yeni taşıtlar için D. sektörü 80.491.447 TL., ö. sektör 13.766.373 TL.; kullanılmış taşıtlar için D. sektörü 20.906.497 TL.; ö. sektör 2.751.491 TL.; montaj giderleri için D. sektörü 3.869.625 TL., ö. sektör 769.029 TL. ; büyük tamir giderleri için D. sektörü 12.194.765 TL., ö. sektör 8.905.416 TL. ; hazırlık giderleri için D. sektörü 104.350.037 TL., ö. sektör 19.996.452 TL. ; Arazi, bina, arsa ve tesisat için D. sektörü 53.622.958 TL., Ö. sektör 8.781.107 TL.; diğer yatırımlar için D. sektörü 6.892.060 TL., ö. sektör 10.013.377 TL. harcamada bulunmuşlardır.

Tablo — 7

	Toplam Madencilik Sektörü Yatırımları		Derlet Sektör« İndeks		OselSektSr Yatırımları		
	TL.	%100	Ti.	1963=100	TL.	1963-100	Payı
1963	İSİ 296 219		158 366 598	100,00	22 928 621	100,00	12,65
1964	168 558 729		134 271 435	84,78	34 287 294	149,64	20,34
1965	221816 100		159 400 609	100,65	62 415 491	272,21	28,14
1966	256 333 505		208 726 910	131,80	47 606 595	207,63	18,57
1967	217 930 208		178 923 046	112,98	39 007162	170,12	17,90
1968	237 909 153		193 302 005	122,06	44 607 148	194,55	18,75
1969	384 227 671		336 597 492	212,54	47 630179	207,73	12,39
1970	421892 420		359 531064	227,03	62 365 356	271,95	14,78
1971	1518 946 638		1 438 898 616	908,59	80048 022	349,12	05,27
1972	700 612 946		584 945 694	369,36	115 667 261	504,47	16,61

Kaynak: Başbakanlık Devlet İstatistik EİnstitüsU, Maden İstatistikleri 1963-1970 Genel Bilgiler s. 4, Tablo 6, DİE Yayın No 700 - Ankara.

IV) İstihdam

1) Maden işletmelerinde çalışanların sayısında 1963-1972 yılları arasında önemli (%50'ye yakın) bir gelişme olduğunu söyleyebiliriz. 1961 yılında maden işletmelerinde çalışanların toplam sayısı 64.701 kişi iken, 1970 yılında bu sayı 76.218 olmuştur. Ancak bu artış sürekli olmamış, bazı yıllarda çalışanların sayısında gerilemelerin olduğu da görülmüştür.

2) Devlet işletmelerinde çalışanların sayısının özel sektör işletmelerinde çalışanların sayısından çok fazla olduğu dikkati çekmektedir. Örneğin 1961 yılında toplam çalışanların 50.990'ını devlet işletmelerinde, 13.711'i özel sektör işletmelerinde istihdam edilmekte iken, bu sayıların 1970 yılında devlet sektöründe 55.896 ve ö. sektörde 20.322 olduğu izlenmektedir.

3) Maden işletmelerinde çalışanların önemli bir bölümü yer altındaki hizmetlerde çalışmaktadır. Ancak bu oranın ortalamaya %50 civarında olduğu görülmektedir, örneğin 1961 yılında toplam çalışanların %46'sı yer altında, %46'sı yer üstünde çalışmaktadır. 1972 yılında %50'si yer altında %45'i yer üstünde çalışmaktadır. Burada maden sektöründe yer altı çalışmalarının istihraç faaliyetinin en önemli kısmını içerdiği, yer üstü faaliyetlerinin (açık işletmeler hariç) genellikle yönetim, ikmal ve cevher değerlendirme gibi hizmetleri kapsadığını belirtmek isteriz (Tablo: 1).

4) Yer altında çalışanların sayısının, devlet sektöründe özel sektöre göre daha az oranda olduğuna işaret etmek isteriz, örneğin 1961 yılında devlet işletmelerinde çalışanların %42'si yer altında, %50'si yer üstünde çalışırken (aradaki fark memur ve hizmetlileri kapsamaktadır ki, bunların da yer üstünde çalıştığını söyleyebiliriz.) Özel işletmelerde çalışanların %63'ünün yer altında, %31'inin yer üstünde çalıştığını görüyoruz. 1972 yılında bu oranlar devlet işletmelerinde %45 ve 50, özel işletmelerde ise % 64 ve 32 olmuştur.

Tablo — 1

Yeraltında Çalışanlar %			Yerüstünde Çalışanlar %		
	T	46			46
1961	D	42			50
	Ö	63			31
	T	46			46
1962	D	41			50
	Ö	64			30
	T	45			46
1963	D	41			49
	Ö	65			30
	T	46			45
1964	D	41			50
	Ö	66			30
	T	47			45
1965	D	41			50
	Ö	66			30
	T	47			45
1966	D	41			50
	Ö	63			32
	T	46			46
1967	D	41			50
	Ö	62			33
	T	46			47
1968	D	41			50
	Ö	61			35
	T	49			44
1969	D	44			47
	Ö	62			34
	T	49			44
1970	D	45			47
	Ö	60			36
	T	50			43
1971	D	45			46
	Ö	64			33
	T	50			45
1972	D	45			50
	Ö	64			32

Kaynak: Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, Maden İstatistikleri 1963-1970. Genel Bilgiler, s. 3. Tablo: 3-4. DİE Yayın No- 700 - Ankara

Tablo - 2

İşçi Günü ve İş Saati Yeraltı %			İşçi Günü ve İş Saati Yerüstü %	
1961	T	51	49	
	D	48	52	
	Ö	67	33	
1962	T	51	49	
	D	47	52	
	Ö	68	32	
1963	T	51	49	
	D	48	52	
	Ö	66	U	
1964	T	52	*8	
	D	48	52	
	Ö	68	32	
1965	T	52	48	
	D	46	53	
	Ö	67	33	
1966	T	51	49	
	D	46	54	
	Ö	65	35	
1967	T	50	50	
	D	46	54	
	Ö	64	36	
1968	T	53	47	
	D	49	51	
	Ö	63	37	
1969	T	53	47	
	D	49	51	
	Ö	65	35	
1970	T	52	48	
	D	49	51	
	Ö	62	38	
1971	T	52	48	
	D	49	51	
	Ö	60	40	
1972	T	51	49	
	D	47	53	
	Ö	62	38	

Kaynak: Başbakanlık DevZet İstatistik Enstitüsü, Maden İstatistikleri 1963-1970. Genel Bilgiler, s. 3. Tablo: 3-4. DİE Yayın No: 700 - Ankara

Tablo — 3

Yeeraltanda Çalışanlara ödenen Ücretlerin Toplam Maaş ve Üc- retler İsindeki % Payı			Yerüstünde Çalışanlara ödenen Ücretlerin Toplam Maaş ve Üc- retler İcindeki % Fayı		
1961	T	41			44
	D	38			48
	Ö	58			26
1962	T	41			45
	D	39			47
	Ö	58			27
1963	T	40			45
	D	37			47
	Ö	57			25
1964	T	42			44
	D	38			47
	Ö	62			26
1965	T	43			44
	D	40			47
	Ö	58			30
1966	T	43			46
	D	40			48
	Ö	59			31
1967	T	43			45
	D	40			47
	Ö	57			32
1968	T	43			46
	D	40			48
	Ö	58			34
1969	T	43			45
	D	40			48
	Ö	56			33
1970	T	43			45
	D	40			47
	Ö	57			33
1971	T	44			44
	D	41			47
	Ö	59			32
1972	T	50			43
	D	49			45
	Ö	59			32

**Kaynak: Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, Maden İstatistikleri
1963-1970. Genel Bilgiler, s. 3. Tablo: 3-4. DİE Yayın No: 700 -
Ankara**

Tablo — 4

Yeraltında Çalışan İşçi Başına Ödeme (mataş ücret;1 Yıllık			Yerüstünde Çalışan İşçi Başına Ödeme (maaş ücret) Yıllık	
	T	4239		4601
1961	D	4637		4880
	Ö	3257		2954
	T	5000		5387
1962	D	5620		5682
	Ö	3394		3415
	T	5280		5861
1963	D	5810		6084
	Ö	3719		4174
	T	6062		6463
1964	D	7037		6957
	Ö	4066		3713
	T	6688		7250
1965	D	8185		7822
	Ö	4010		4541
	T	7630		8514
1966	D	9260		9328
	Ö	4781		5061
	T	8260		8608
1967	D	9653		9252
	Ö	5443		5745
	T	9904		10410
1968	D	11760		11372
	Ö	6077		6144
	T	9318		10984
1969	D	11036		12187
	Ö	6002		6410
	T	10889		12902
1970	D	12633		14492
	Ö	7288		7240
	T	12225		14434
1971	D	14363		15952
	Ö	8285		8788
	T	18588		17369
1972	D	22742		18817
	Ö	10141		10922

**Kaynak: Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, Maden İstatistikleri
1963-1970. Genel Bilgiler, s. 3. Tablo: 3-4 DİE Yayın No- 700 -
Ankara**

Bu sonuçlar ve sayısal değerler, özel sektör işletmelerinin özellikle maden istihracına öncelik ve ağırlık verdiğini, devlet sektörü işletmelerinin ise istihracın yanı sıra, cevherin değerlendirilmesi çalışmalarına da ağırlık verdiğini göstermektedir.

5) İş günü ve iş saati olarak yapılan karşılaştırmaların da yukarıdaki sonuçları doğrulayan yönde olduğunu belirtmekle yetinelim. Çalışanların 2/3'ü yanı sıra iş gününde 2/3'ü (özel işletmelerde) yer altı faaliyetleri kapsamaktadır.

6) Ücretler bakımından yapılacak karşılaştırmalar da devlet işletmelerinin lehine sonuçlar vermektedir. Şöyleki, 1961 yılında devlet işletmelerinde yer altında çalışanların yıllık ortalama maaş ve ücreti, kişi başına 4.637 TL. iken, özel sektör işletmelerinde 3.257 TL.'sı, yer üstündekilere ödenen maaş ve ücret devlet işletmelerinde 4880 TL. iken özel sektör işletmelerde 2954 TL.'sıdır. 1972 yılında ücretlerde çok hızlı artış görülmektedir, örneğin devlet işletmelerinde yer altında çalışanlara yılda ortalama 22.742 TL. ödenirken özel sektör işletmelerinde yer altında çalışanlara 10.141 TL. ödenmektedir. Yer üstünde çalışanlara yılda ortalama olarak devlet işletmelerinde 18.817 TL., özel sektör işletmelerinde 10.922 TL. maaş ve ücret verilmiştir. Bu arada özel işletmelerde yer üstünde çalışanların ücreti yer altında çalışanlara oranla yükseliş gösterirken, devlet işletmelerinde yer altında çalışanların ücret artışlarının yer üstünde çalışanlara göre daha hızlı olduğu görülmektedir. Devlet işletmelerinde maaş ve ücretlerin, özel sektör işletmelerine göre daha yüksek olmasının çeşitli sebepleri arasında özellikle çalışma hukukunun, toplu iş sözleşmelerinin, bürokratik ve hiyerarşik eğilimlerin, çalışma koşullarının gereklerine daha iyi uyulması vb. gibi sebepleri belirtebiliriz.

7) Devlet işletmelerinde maaş ve ücretlerin yanı sıra ödenen sosyal yardımların payının da özel sektöre göre çok fazla olduğunu görmekteyiz, örneğin devlet işletmelerinde toplam ödemeler içinde maaş ve ücretlerin payı 1961 yılında %71 iken sosyal yardımların payı %29'dur. Özel sektörde de ise sosyal yardımların payı bu yılda ancak %14'dür. 1972 yılında ise devlet işletmelerinde sosyal yardımların payının %25 olmasına rağmen özel sektörde bu oranın %19 olduğu görülmektedir.

Tablo — 5

	Toplam ödemeler içinde Maaş ve Ücretlerin % Payı		Toplam Ödemeler içinde Sosyal Yardımların % Payı	
	T	73		27
1961	Đ	71		29
	Ö	86		14
	T	73		27
1972	Đ	72		28
	Ö	85		15
	T	74		26
1963	D	72		28
	Ö	86		14
	T	75		25
1974	Đ	73		27
	Ö	86		14
	T	76		24
1965	D	74		26
	Ö	85		15
	T	75		25
1966	Đ	74		26
	Ö	84		16
	T	75		25
1967	Đ	74		26
	Ö	85		15
	T	75		25
1968	Đ	74		26
	Ö	83		17
	T	75		25
1969	D	73		27
	Ö	83		17
	T	75		25
1970	Đ	74		26
	Ö	83		17
	T	75		25
1971	Đ	74		26
	Ö	83		17
	T	76		24
1972	Đ	75		25
	Ö	81		19

Kaynak: Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, Maden İstatistikleri 1963-1970. Genel Bilgiler, s. 3. Tablo: 3-4. DİE Yayın No: 700 - Ankara

Tablo — 6

Memur ve Hizmetlilerin Yeraltında Çalışanlara Göre %			Memur ve Hizmetlilerin Yer- üstünde Çalışanlara Göre %	
1961	D	20	17	
	Ö	09	19	
1962	D	23	19	
	Ö	09	20	
1963	D	23	19	
	Ö	08	17	
1964	D	23	19	
	Ö	07	15	
1965	D	23	19	
	Ö	07	14	
1966	D	22	18	
	Ö	07	15	
1967	D	21	17	
	Ö	07	13	
1968	D	21	17	
	Ö	06	11	
1969	D	20	19	
	Ö	06	11	
1970	D	18	18	
	Ö	06	10	
1971	D	19	18	
	Ö	05	10	
1972	D	10	09	
	Ö	05	11	

Kaynak: Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, Maden İstatistikleri 1963-1970. Genel Bilgiler, s. 3. Tablo: 3-4. DİE Yayın No: 700 - Ankara

Tablo 8 — Civa

Yıllar		Tuvönan (Ton)	izabeye Gönderilen	Elde edilen (kg.)	%
1963	D	17150	19 495	26 325	0,0013
	Ö	11108	11123	78 558	0,0070
1964	D	16165	23 390	34 963	0,0015
	Ö	10 528	10 654	55 178	0,0052
1965	D	27117	25178	44 830	0,0018
	Ö	15 899	14 081	52169	0,0037
1966	D	33 274	32 812	72 933	0,0022
	Ö	10 461	12187	44 615	0,0037
1967	D	41427	39 513	80 564	0,0020
	Ö	14174	13 085	73 885	0,0056
1968	D	57 522	41414	74 333	0,0018
	Ö	17 558	19 631	86 875	0,0044
1969	D	82 349	84 861	138 486	0,0016
	Ö	33 262	33 294	87135	0,0026
1970	D	88 925	85 224	189 600	0,0022
	Ö	48 947	47 787	134 759	0,0028
1971	D	109 266	113 961	222 064	0,0051
	Ö	67 694	56 669	140 508	0,0040
1972	D	102 155	98 087	199 041	0,0049
	Ö	46 860	37 391	79 653	0,0047

Tablo — 9
L t N I I I (Ton)

Yıllar		Tıvönan	Ayıklamaya			Elde Edilen	%
			Tıkamaya Gönderilen	%			
1963	D	3 861 257	3 541 247	91,7	2 131 124	60,2	
	Ö	1 130 621	467 804	41,4	438 810	93,8	
1964	D	4 472 846	4 196 209	93,8	2 491 846	59,4	
	Ö	1 432 838	533 329	37,2	499 524	93,7	
1965	D	4 640 728	4 312 157	92,9	2 481 300	57,5	
	Ö	1 708 967	650 447	38,1	612 465	94,2	
1966	D	4 726 024	4 560 705	96,5	2 829 252	62,0	
	Ö	1 845 127	777 735	42,1	731 063	94,0	
1967	D	5 039 389	4 718 439	93,6	2 773 258	58,8	
	Ö	1 610 623	737 737	45,8	688 828	93,4	
1968	D	6 365 369	6 091 899	95,7	3 402 242	55,8	
	Ö	1 713 375	756 425	44,1	698 519	92,3	
1969	D	6 600 569	6 258 020	94,8	3 547 819	56,7	
	Ö	1 950 992	853 300	43,7	807 650	94,6	
1970	D	6 881 303	6 542 050	95,1	3 657 290	55,9	
	Ö	1 891 689	882 959	46,7	780 069	88,3	
1971	D	7 318 568	6 871 299	93,9	3 801 495	55,3	
	Ö	2 095 725	887 045	42,3	792 206	89,3	
1972	D	7 557 562	7 187 037	95,1	4 488 047	62,4	
	Ö	2 689 745	1 145 167	42,6	997 938	87,1	

8) Devlet işletmelerinde memur ve hizmetlilerin sayısının ve oranının da özel işletmelere göre daha yüksek olduğu da dikkati çeken hususlardan birisidir.

9) Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Plâm'nda maden rezervlerin değerlendirilmesinde optimum yararlanma ilkesine uyulması sağlanacaktır denilmektedir³. Linyit işletmelerinde devlet üretiminin %90'ı ayıklama ve yıkamaya gönderilirken özel sektörde bu %40 civarında dolaşmaktadır. Keza ayıklama ve yıkamaya gönderilenin 1963 yılında Devlet sektöründe %60,2, özel kesimde de %93,8'i, elde edilmektedir.

1972 yılında ise bu oran Devlet sektöründe %62,4 özel sektörde ise 87,1'dir. Buna göre özel sektör optimum yararlanma ilkesine pek uymamaktadır.

Tablo 10 — Madencilik Sektörünün Gayri Safi Yurtiçi Hasıla teindeki Oranı

Yıllar	Cari Üretici Fiyattan İle	Cari Faktör Fiyatları be
1961	1.8	1.8
1962	1.5	1.6
196S	1.3	1.4
1961	1.6	1.7
1965	1.8	1.8
1966	1.7	1.7
1967	1.7	1.7
1968	1.7	1.7
1969 (1)	1.9	1.9
1970 (1)	1.7	1.7
1971 (1)	1.7	1.8
1972 (2)	1.6	1.7

(1) Geçici tahminler.

(2) ön tahminler.

Kaynak: D.I.E. Türkiye Millî Geliri Taym No: 681, Tablo: XXV, XXVI.

Civa üretiminde de durum buna benzemekle beraber son senelerde iyiye doğru bir gidiş izlenmektedir (Tablo 8).

10) Kişi başına üretimin (verimlilik) özel sektörde daha hızlı bir gelişme içinde olması bu önerimizi destekler kanısındayız (Tablo 11).

Y) Milli Gelirdeki Payı

Madencilik sektörünün gayri safi yurtiçi hasıla içindeki oranını %1.4 üe 1.9 arasında değişmektedir (Tablo 10).

Yurtiçi hasıla içindeki yerinin küçük olmasına rağmen gayri safi yurtiçi hasılanın %20'sini teşkü eden imalât sanayi, elektrik, gaz ve su sanayiinin hammaddesini teşkü etmesi nedeniyle önemi kuskusuz büyüktür.

Bu çalışmamda bana yardımcı olan Yüksel Özbalkana' en içten teşekkürlerimi üetirim.

(3) 3. Beş Yıllık Kalkınma Plânı Per. 601, parag 14.